

„De dood kan je geen schade meer doen, lieveling. Want de dood is een overwonnen vijand. Christus heeft hem overwonnen, en daardoor de *verschrikking* des doods weggenomen.”

„Juist, moeder, *dat is het!* — Als de dood komt, heeft hij aan mij niets, want dan is het uur voor de bevrijding mijner ziel geslagen, en die vaart dan op, voor eeuwig verlost van zonde en ellende — *voor eeuwig*, moeder — naar boven, waar Jezus is, zittende ter rechterhand Gods. En al wat de dood krijgt, is dan mijn arm, ellendig, dood lichaam; dat is al, wat dan de zonde nog op mij zal vermogen! En toch zal hij dit lichaam nog niet eens geheel kunnen verderven, want God zal er over waken en het opwekken ten uitersten dage. En dat alles heeft mijn Heiland voor mij gedaan! O, moeder, ik kan de wondere diepte van die liefde maar niet begrijpen.”

En de moeder liet zich meevoeren uit haar eigen verdriet naar die hooge sferen, waar zijn ziel reeds in leefde. Het waren gelukkige, gezegende dagen, deze laatste dagen van het leven van haar kind. Snel namen nu zijn krachten af, en iedere morgen kon de laatste zijn.

Hij sprak nu weinig meer, de overgave van zijn lichaam aan den dood was reeds begonnen. Een enkel woord, een stille handdruk, en dankbare blik vol liefde, waren dikwijls de eenige tolken van wat er in hem omging. Toen de laatste morgen kwam, voelde hij zich wonder wel. Hij haalde makkelijker adem, de benauwdheid was minder.

„Dit is het einde, moeder,” zeide hij zacht. „Ik mag afscheid van u nemen — daarom geeft God mij dit. Ik heb veel aan u gedacht, moeder — als ik er niet meer zijn zou. — De Bijbel is zóó vol van troost voor u, dat ik er verbaasd over ben. — Denk eens aan: Komt tot Mij, allen, die vermoeid en belast zijt — arme moeder, wat zult u vermoeid en belast zijn, als ik er niet meer ben — en *Ik zal u rust geven*. — Of dat heerlijke: Werpt al uw bekommernis op Hem, want Hij zorgt voor u. — Hoe dikwijls staat er niet: Vrees niet, want Ik ben met u! — Ik denk aan dien mooien tekst uit Jesaja: Vrees niet, want Ik ben met u — zijt niet verbaasd, want Ik ben uw God — Ik sterk u — ook help Ik u — ook ondersteun Ik u — met de rechterhand mijner gerechtigheid.” —

Zijn zwakke stem was tot een zacht gefluister gedaald, en niet dan met de grootste moeite kon zijn moeder hem verstaan. Zij lag geknield voor zijn bed, en hield zijn handen in de hare.

Zij zag dat het einde kwam. Kalm en zacht, als een klein, moe, vertrouwend kindje, legde hij het hoofd neder. Er was schier geen doodsstrijd. Het was een zwak lichtje, dat langzamerhand uitging. Een kleine laatste opflikkering: hij sloeg de oogen wijd open en zag haar aan.

„Moeder!” fluisterde hij nauw hoorbaar, en al den dank en de liefde van zijn hart legde hij in dat ééne woord. En toen iets luider: „Alles vrede..... alles zaligheid..... om Jezus' wille..... Amen.”

En het was de moeder, als zag zij de engelen nederdalen, om haar kind, haar lieveling, weg te dragen naar de heerlijkheid daar boven, waar hij met Christus zou zijn.

Zij sloot zijn oogen en vouwde zijn handen samen. En toen knielde zij wederom neder, en vluchtte tot Hem, die alleen haar troosten kon, en weende hare bittere tranen aan het hart van den barmhartigen Hoogepriester, die ons lijden kent en weegt, en vol teedere erbarming neerziet op al wie, beproefd en beroofd, tot Hem de toevlucht neemt.

H. S. S. K.

KORTE ENQUÊTE OP LETTERKUNDIG GEBIED.

Onze tijd — en dit is loffelijk — is de tijd der enquêtes op ieder gebied. Er wordt al meer gebroken met de traditioneele voorstellingen der dingen; men wil met eigen oogen zien en zichzelf een oordeel vormen. Veel heet goed, dat het allerminst is; veel dient geprezen, dat gelaakt wordt; daar is heel wat *terra incognita*, dat reeds lang met allerlei lijnen en lijntjes in allerlei kleuren en tinten op iedere kaart aangegeven staat!

Behoeft ook niet onze hedendaagsche litteratuur haar enquête? Het antwoord dunkt mij niet onzeker. Kijken is nog geen zien, en al meent menigeen „van alles vrijwel op de hoogte te zijn” — hij heeft daarom nog geen *gezicht* op de dingen. Ook komt, als Hooft zoo juist zeide: „Niet een ieder alles te vore.”

Er is nog iets. Een wijsgeerig man heeft eens gezegd: „Op zichzelf staande dingen zijn er niet.” En dat is een wijs woord. Of wilt ge het op z'n Bilderdijksch: In 't verleden ligt het heden, in het nu wat worden zal.

Als de dag van gisteren heugt het me uit mijn jongensjaren, hoe verdrietig ik altijd de laatste pagina van mijn geschiedenisboekje vond. Als we bij het jaar 1848 gekomen waren, dan hield me zoo waar alles opeens op. Verder kregen we niets te hooren. Uit was 't en voor goed. Wij naar den meester, die bij ons — och, we waren nog zulke dood-ouderwetsche, heel-niet-van-onzen-tijd, bepaald achterlijke jongens — die bij ons, zeg ik, voor een onbepaalde autoriteit gold. „Maar meester, is er sinds '48 niets gebeurd?” — „Jawel, jongens,” was 't bescheid. „Maar dat behoort nog niet tot de historie, dat moet nog onderzocht worden.” Meester had gelijk, zooals de meesters *altijd* gelijk hebben, maar wij waren toch deerlijk in onze wiek geschoten. Zoo? Was dat geen geschiedenis, maar wat was het dan? 't Was toch ook gebeurd en je zoudt het toch ook graag weten. 't Bleef een mysterie!

Sinds hebben we beter begrepen, hoe onze brave meester het bedoelde. En met een geleerd gezicht zeggen we nu zelf ook af-en-toe, „dat metterdaad de historie van deze tijden nog niet te schrijven is.” Maar bij de gedachte aan ons jongens-verdriet trachten we toch voor onszelven zoowel als voor anderen *iets* van het heden te verstaan. En daarom zoo iets als een *enquête* ingesteld; natuurlijk een korte enquête, maar *een proeve* van een enquête! —

Wie vóór een vijf-en-twintig jaar zich zoo'n beetje trachtte te oriënteeren op letterkundig gebied, in 't opkomen van z'n dagen, die kreeg heel wat te hooren over „Het jonge Holland.” 't Bleek dan al spoedig, dat dit „jonge” Holland nu juist niet meer piep-jong was, maar reeds vrij peper-en-zoutkleurig van haren en baard.

Wat was de zaak? Zoo ongeveer in het jaar 1840 was er een destijds „nieuwe” beweging ontstaan op litterarisch gebied. Het woord „beweging” is er een van onzen tijd, laat ons liever zeggen er openbaarde zich een nieuw leven.

Nu is het leven gebonden aan wat men plechtig noemt „verschijningsvormen,” en de „vorm,” de vaas, waarin de nieuwe bloemen als een keurige ruiker geurden, was een nieuw tijdschrift: *De Gids*, waarvan de eerste aflevering van den eersten jaargang verscheen in het jaar 1837.

Natuurlijk, wie nu dien jaargang ter hand neemt zegt: „Was dat Jong-Holland, neen, maar!” Doch ik weet uit dien ouden *Gids* nog wel stukken te lichten, zóó nieuw, minstens even nieuw en even frisch als het allernieuwste en melkfrische van den dag van heden.

Met Potgieter en de zijnen opende toen een nieuwe tijd en in dien litterarischen tijd zijn we toen allen opgewassen.

Voor een goed deel leven we er nog allen in. En dat 's gelukkig. Of is Potgieters *Proza* levend begraven? Immers neen. 't Zou zich trouwens omkeeren in zijn „kist," want het is „spring-levend" nog. Daar bestaat geen mooier, pittiger, kundiger schildering van onze Gouden-Eeuw dan Potgieters *Rijksmuseum*. En die aardige *Zusters* en dat *Lief en Leed in het Gooi!* Frisscher kan het al niet.

En bij Potgieter hooren Beets en Van Lennep en mevr. Bosboom-Toussaint en Schimmel en Hofdijk en Ter Haar enz., enz., enz.

Dat zijn zeker vogels van diverse pluimage, het is zoo. Daar zijn grootere en kleinere vermaardheden onder; sterren van de eerste en sterren van mindere orde. En aan de litteratuur, die deze heeren en dames 't licht deden zien, heeft zich Holland — als men 't zeggen niet wat ondankbaar vindt — eindelijk een indigestie gegeten. Men werd zich de kwaal bewust omstreeks den jare 1880.

Nu, 't had zijn waarom, als Anna Roemers zou gezegd hebben. De eerste bassen waren meest al sinds korter of langer tijd verstomd en de mindere leden van het orkest vielen wel wat veel in herhaling. „Allemaal doubletten, meneer," zei een criticus, die zooveel als een litterarische boedelbeschrijving hield.

Maar daarvan nu niet. Er is zooveel gezegd over de mannen van vóór '80 en er na, ook wel in dit Tijdschrift, dat dit nu althans kan blijven rusten. De strijd van nieuw en oud wordt op z'n beurt nu zèlf alweer oud. We leven zoo snel, dat wil meest zeggen: zoo vluchtig.

Daar is een andere vraag, die bij een „korte enquête" in een Christelijk Tijdschrift dient gesteld. En wel deze: Verdienende die litteratuur, die met het jaar '40 begon, den naam van *Christelijke litteratuur*.

Men kan, schijnbaar ontwijkend antwoorden: on-Christelijk of anti-Christelijk was ze althans niet. En dat zal ook niemand bestrijden. Maar dan zijn we er nog niet en daarom dient het antwoord wat gepreciseerd.

De geheele geest der litteratuur, die dan, zooals het-van-dezen-tijd-menschdom oordeelt, nu tot het verleden behoort, was nog geworteld in den bodem van het Christendom. Lees eens een schets als die mooie van Potgieter: *Hanna*, met dat onvergetelijke: „Lees voort Hanna, (in den Bijbel) lees voort!" Dat vergeet ge niet, al wordt ge honderd jaar.

Doch, zooals onze minister-president eens in zijn dagblad schreef van een braaf conservatief Christelijk man en den nobelen Keuchenius: „Van hem naar Keuchenius komt ge niet in één dag!" Dus ook niet van de meeste *Gids*-redacteuren naar b.v. een mevrouw Bosboom-Toussaint. Daar was bepaald een automobiel of zoo iets als een motorfiets voor noodig.

Maar onze enquête dient verder voortgezet.

De litteratuur droeg zelfs bij de nieuwerwetschten nog verre van een het Christendom vijandig karakter. Toch was er ook van een wat men in die tijden wel noemde opzettelijk bedoelde „positief Christelijke" litteratuur nog geen sprake. Alleen mevr. Bosboom maakt dikwijls een uitzondering.

En toch was dat wèl-gewilde „positieve" er wel. *Gelukkig*. Te weten voor de jeugd. *Timotheüs* had voorloopers.

Wie nu zoo ongeveer naar Bijbelsche rekenkunde „op de helft zijner dagen" is gekomen (dat niemand reke ne op de tweede helft!) herinnert zich Gerdes' tijdschrift *Samuël* en Gerdes' boeken; denkt ook aan Van Lummel, aan werkjes als *Zaaien en Oogsten* en meer andere. Aan sommige voortreffelijke schoolboekjes tevens. *Schoolerijend* van De Liefde, ge waart ons ook een vriend; ge waart een vriend met Christelijk genie; gelijk het ook uitblonk in De Liefde's onovertroffen liederen van den trouwen Kinder-vriend, die door alle landen ging; in het „O, daar te zijn!" en zoo veel meer.

Ik weet wel, dat velen héél hoog en héél wijs hun litterarischen neus zullen ophalen voor „dat soort boekjes en versjes." Maar wie dat doet, moet zich schamen. Alles heeft z'n gebrek en dit werk had het ook, doch het heeft onder Gods zegen zijn nut gedaan; het is gezegend geweest.

Bedoelde ik volledigheid, ik zou nog andere namen ook

van levenden noemen. Wat een man als Kloppers deed — een vriendennaam valt het eerst in! — ik zal er mij wel voor wachten, het te onderschatten. Ook kent ieder den kinderschrijver Hoogenbirk en zijn werkjes. Maar genoeg, voor een catalogus leveren we nu geen bijdrage!

Nog altijd dient de vraag beantwoord: hebben we nu althans een Christelijke litteratuur. Want dit is duidelijk: een anti-Christelijke hebben we zeker!

Ik zal niet ophalen nu van de Couperussen, de Borels, de Styn Streuvels, de Van Looy's. Ik ben, gelukkig, geen oogenblik blind voor het schoone, dat er in hunne werken is te vinden. Maar tot de zinnen richten zij zich, niet tot het hart. Kunst geven ze, o, zeker. Maar woord-kunst, juister nog woorden-kunst; klank-kunst. Het klinkt en verklinkt. Er is geen ziel in, die blijft. Daar is soms, bij veel dat eerst aantrekt, iets satanisch in deze boeken. Couperus' laatste boek, schildering van diepe gezonkenheid, is in zijn titel „Het heilige weten" een profanatie. *Wee hen*, die het kwade goed noemen en het goede kwaad!

Wij dragen dan ook liever den naam van ergerlijk achterlijk te zijn, dan dat we de lectuur van deze en dergelijke boeken zouden aanprijzen of ook maar vergoelijken.

Hebben we nu — bij een „enquête" moet het ge-vraagd — daar een eigen litteratuur tegenover?

Misschien mag er geantwoord: die is aan het komen. Alweer namen noemen is gevaarlijk. Slaat ge X over dan ontstemt ge Y en niets ligt minder in uw plan. Doch ook op dit gebied is er een ontwaken.

Wij bestrijden de nieuwe litteratuur, maar met het goede er in — alle goeds is van den Gever aller dingen — is voordeel te doen en dat geschiedt. Voorts, het talent worde van den Heere afgebeden. En geoeffend. Zonder arbeid en inspanning is het grootste genie er niet gekomen.

Maar dan dient ook op wat van Christelijke zijde komt niet uit de hoogte te worden neergezien. Och, dit weet een ieder onzer ook wel; dat behoeft men ons niet aldoor te verwijten: omdat iets Christelijk heet of zijn wil, of zelfs is, is het nog geen echte kunst. Doch verwerp geen rozenknoppen, omdat ze nog geen rozen zijn. Nog dezer dagen maakte een Christelijk schrijver van naam, wiens werk we anders hoogelijk waardeeren, onze Christelijke auteurs onnodig bespottelijk door in een kring van meest niet Christelijke geleerden te spreken van „zielige stumpers, die wat oubakken, beschimmelde gemeenplaatsen dik boteren met Bijbelteksten." We willen de les onthouden en ter harte nemen, maar het verwijt blijft ignobel. De wijze kent tijd en plaats.

De tijd der Da Costa's en Beetsen ligt achter ons. Helaas! Maar God kan ons nog dichters en denkers geven, die bezielen en troosten. Zijns is het genie.

En dan is er nog iets. Want van moedeloosheid behoeft geen sprake te zijn. Al ontbreken ons te veel opzettelijke kunstwerken, er schuilt veel goud nog in allerlei erts. Heeft iemand ooit ontkend, dat b.v. in de werken van Dr. Kuyper bladzijden te over te vinden zijn, die kunnen wedijveren met het eerste en het beste, dat ooit geschreven is in onze Nederlandsche taal? Maar we laten ons te licht overschreeuwen door de lieden, die zeggen — en zich verbeelden — dat ze het monopolie hebben!

Onze enquête zij voor een deel onbevredigend, doch vergeet ook dit niet: Ook in de litteratuur heerscht mode. En dit verklaart veel.

Een geestig man heeft eens gezegd: „Hetgeen er van onze lectuur zal overblijven, zal op het boekenrekje onzer kleinkinderen zulk een klein plaatsje innemen." Dat is scherp gezegd, maar waar.

Onze „korte enquête" is heel kort. Voor ons doel kon een potloodschets in enkele strepen voor ditmaal volstaan, meenden we. Doch het zou ons een dag des feestes wezen, zoo weldra moest geconstateerd: uw schets behoeft onmiddellijk aanvulling; een dicht, een prozawerk zag het licht van veel gesmaden Christelijken huize, waarvan ook de tegenstander erkent: dit is litteratuur en van het beste.

J. P.